

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Volume: 3 Issue: 12 Summer 2010

“EYLE-” YARDIMCI FİİLİ
THE AUXILIARY VERB “EYLE-“

Dilek HERKMEN*

Özet

Eyle- fiili Eski Türkçede *edle-* şekli ile mevcuttur. İlk olarak Uygur harfli metinde rastlanılan ve Karahanlı Türkçesinde anlam çerçevesi genişleyen *edle-* fiilinin daha sonraki yüzyıllarda esas fiil olarak kullanımı seyrekleşmiştir. *Eyle-* şekli ile yardımcı fiil olarak kullanımını devam ettiren fiil ile Eski Anadolu Türkçesinde çok sayıda birleşik fiil yapılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinden sonraki dönemlerde *eyle-* fiilinin kullanım alanı daralmış ve yerini zamanla diğer işlek yardımcı fiillere bırakmıştır. Türkiye Türkçesinde bugün *eyle-*, esas ve yardımcı fiil olarak eskimiş bazı şekillerde ve halk ağzında mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Eyle-, Yardımcı Fiil.

Abstract

The verb *eyle-* was as *edle-* in Old Turkish. *Edle-* was used in Uiguric text first, it's meanings expanded in Karahanlı Turkish, then in later centuries it's usage as a main verb was decreased. By the form of *eyle-* it was used as an auxiliary verb in Old Anatolian Turkish and a lot of compound verbs were made with it. After the period of Old Anatolian Turkish, *eyle-* verb's using area was decreased and in process of time it transferred it's function to the other productive auxiliary verbs. Today, in Turkey Turkish, *eyle-* is living in some archaic forms and colloquial speech as a verb and an auxiliary verb.

Key words: Eyle-, Auxiliary Verb,

Giriş

Türkçede hareketlerin bir kısmı iki unsurun yan yana getirilmesi ile ifade edilmiştir. İsim ya da isim soylu kelime ile yardımcı fiilin meydana getirdiği birleşik fiillerde; ilk unsur Arapça, Farsça ya da Türkçe kelime olurken diğer unsur daima Türkçe bir yardımcı fiildir. Türkiye Türkçesinde etmek ve olmak yardımcı fiillerinin yanı sıra kılmak, yapmak ve eylemek yardımcı fiilleri de kullanılmıştır.

Hem esas fiil hem de yardımcı fiil olarak varlığını sürdüren fakat kullanım alanı çok dar olan eylemek fiili yüzyıllarca Türkçede yaşamıştır. Etmek fiiline paralel işlev gören eylemek, etmek yardımcı fiilinin yerine, bu fiili tekrarlamaktan sakınmak için edebî üslupta kullanılmıştır (Deny, 1941: 477; Ergin, 1993: 365, Korkmaz, 2003: 794).

Artık yeni birleşik fiillerin kuruluşunda kullanılmayan *eyle-* yardımcı fiilinin aslında *edle-* şekli ile Eski Türkçeden beri yaşadığı, yardımcı fiil fonksiyonunu edinmeden evvel bu dönemde esas fiil olarak var olduğu kaynaklardan izlenmektedir.

* Dr., Marmara Üniversitesi Türk Dili Bölümü.

Bu çalışmada *edle-* ve *eyle-* fiillerine dair tespit edilen örnekler, dönemleri içerisinde ele alınıp değerlendirilmiş, böylece *eyle-* fiilinin ilk örneklerinden bugüne kadar edindiği tüm anlamlar ortaya konmuş ve dönemlere göre fiilin kullanım sıklığı da belirlenmiştir. Kelimenin anlam çerçevesi ortaya konurken ayrıca tahlili, geçirdiği ses değişikliği de verilmiştir.

Eyle- Yardımcı Fiilinin Tarihsel Gelişimi

Edle- fiilinin ilk örneklerine Uygur harfli metinlerde rastlanmaktadır. 10. yüzyıla ait olduğu düşünülen *Altun Yaruk*'ta *...uu körüp edlemeser tıdmasar...* (552/16-17) (Kaya, 1994: 296), (Tekin, 1987: 138, XVII-2). *Altun Yaruk*'tan alınan bu kısım Şinasi Tekin tarafından "... göz yumup ıslah etmez, mani olmaz ise ..." şeklinde Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (Tekin, 1987: 147, XVII).¹ Tekin kelimeye bu manayı Karahanlı Türkçesindeki anlamlarına dayanarak verdiğini belirtirken "ed+le- ' faydalı bir şeye dönüşmek; olmak'" açıklamasını da eklemiştir (Tekin, 1987: 158). *Edle-* fiiline diğer Uygurca metinlerde de rastlanmaktadır. *Uigurische Sprachdenkmäler*'de *...toñuz yıl edlemişke...* 6/5 (Radloff, 1972: 6) "...domuz yılı boyunca yetiştirilmesi için...", *...bagı edlep...* 22/41 (Radloff, 1972: 29) *...bağı yetiştirerek...*" örneklerinde *edle-* fiiline "(bağ) yetiştirmek" anlamı yüklenmiştir. *Uigurisches Wörterbuch* ise aynı anlamda şu örnekleri de kaydetmiştir: *inçü borlukka ädlegüçi bir ärklüg (ävliüg) kişi bėrsün* 21/3-4 (Röhrborn, 1994: 357, Radloff, 1972: 27, Clauson, 1972: 173) "Bağ yetiştirmesi için ... kişi versin", *ädlep yegü borluk* (Röhrborn, 1994: 357). *Uigurisches Wörterbuch*'ta ayrıca "hizmete almak" anlamı ile *ädler m(ä)n tidimlig kırımlıg ärsär* "Cesur ve güçlü ise onu hizmete alırım." (Röhrborn, 1994: 357) ve "sahip olmak, ele geçirmek" karşılığı ile de *yagız yerig ädleyü* "toprak ele geçirmek, sahip olmak için" cümleleri verilmiştir. Uygurca metinlerde kelimeye yüklenen diğer bir mana ise "saygı göstermek, itibar etmek"tir. Peter Zieme tarafından *qut-laringa adlayu sanlayu boşyut* (Zieme, 1986: 133-134) şeklinde okunan *adlayu* kelimesi *Old Turkic Word Formation*'da *ädläyü* şeklinde düzeltilmiştir. Marcel Erdal *ädlig sanlıg* "ünlü, meşhur" kullanımına dikkat çekerek "saygı göstermek, hürmet etmek" anlamında *ädläyü sanlayu* okunuşunun doğru olduğunu belirtmiştir (Erdal, 1991: 435, 444). Kelimenin bu anlamı ile kullanıldığı örneklerin *Kutadgu Bilig*'de ve *Divanü Lugati't-Türk*'te mevcut olması bu görüşü destekler niteliktedir. Burada ayrıca, Uygur harfli olduğu halde *d > z > y* değişimi bakımından yeni özellik gösteren *...baglarımızı eylep...* 22/47-48 (Radloff, 1972: 29) örneğinin var olduğunu belirtmek gerekir.

eyle- < *eçle-* < *eđ* "madde, mal, servet, mülk; iyilik" (Clauson, 1972: 58, Dankoff, 1985 III: 19, Nadelyaev, 1969: 165, Erdal, 1991: 435); krş. *eđ* "iyilik", *eđ* "kumaş ve kumaşa benzer sanat eseri olan her şey" (Tekin, 1995: 104)²

şeklinde tahlil edilen *eçle-* fiili *Orhun Abideleri*'nde yer almamaktadır. Ancak bu kelime ile aynı kökten geldiği bilinen *edgü*, *edgüti* gibi türemiş şekiller *Abideler*'de mevcuttur.

Edle- fiilinin *Kutadgu Bilig*, *Divanü Lugati't-Türk* ve *Atebetü'l-Hakayık*'ta tespit edilen örnekleri anlamları açısından şu şekilde gruplandırılabilir:

1. İyilik yapmak, iyiliği için çalışmak:

Bagırsağ ol ol kör kişig eğlese (3933) (KB Fergana: 284/6) "Merhametli kimse başkalarına iyilik yapan, başkalarının iyi olması için çalışandır."

2. Hürmet etmek, değer vermek; dikkate almak, önemsemek; lütüfkâr davranmak"

Tawar üçün teñri eğlemedip (Kâşgarlı: 55) İnsan mal için Tanrı'yı aklına getirmez, önemsemez, dikkate almaz.

Anın eğledim kıldım açığ ülüg (1646) (KB Fergana: 128/3) "Ondan dolayı ona değer verdim ve ihsanlarda bulundum."

Eliġ urdı ilig mini eğledi (1805) (KB Fergana: 139/3) "Hükümdar elini uzattı ve beni değerlendirdi."

¹ " il (14) içinteki kişiler ... kılıp ayıg (15) kılınçig ... il kan sımtap boş (16) itip ... uu körüp edlemeser tıdmasar ... neng ermez bo yene ... (18) inçip köni törüçe ... evrilmek..." (Kaya 1994: 296).

"Ülke içinde insanlar kötü amel işler, hükümdar da (bunları) ihmal edip salverir, göz yumup ıslah etmez, mani olmaz ise; işte bu hiç adil kanunlara göre davranmak sayılmaz." (Tekin 1987: 147, XVII).

² *ed* "servet, mal, mülk" 607/12, 613/4 (Çağatay 1945: 70-71, 82-83), *Türkische Turfan Texte VIII D/33*, (Gabain VIII 1954:34), *Türkische Turfantexte X* 383 (Gabain 1959: 28), *Maytrisimit* 10/29 (Tekin 1960: 56), 61/22 (Tekin 1960: 120), 67/25 (Tekin 1960: 127), 69/15 (Tekin 1960: 129), *Uygurca Üç Hikaye C/117* (Müller 1946: 44-45).

Bu kün eğlep ilig mini ündedi (1588) (KB Fergana: 124/8) “Bugün hükümdar değer verip beni çağırtdı.”

Eliĝ ursa begler kimi eğlese (1630) (KB Fergana: 127/5) “Beyler kime el uzatıp değer verirlerse...”

Küle baĝsa begler kimi eğlese (1806) (KB Fergana: 139/4) “Beyler kime gülererek bakar ve kime değer verirlerse...”

Yolın kısmasa kuş meñĝin eğlemez (6366) (KB Viyana: 180/21) “Yolunu kontrol altında tutmazsan kuş avı dikkate almaz, fark etmez.”

Kimi eđĝü tutsa bayat eğlese (6190) (KB Fergana: 443/3) “Tanrı kime lütufkâr davranmış ve aziz eylemişse...”

Olar bir ikindini eğleşdi. (Kâşgarlı: 126) “Onlar birbirini aĝırladı, birbirlerine itibar ettiler.”

3. Faydalanmak, menfaati için kullanmak:

Közi toĝ kişiler neñiñ eğlemez (2753) (KB Fergana: 204/8) “Gözü tok kimseler senin servetini kendi menfaatleri için kullanmazlar, servetinden faydalanmazlar.”

4. İmal etmek, üretmek:

Ol eğledi neñin. (Kâşgarlı: 145) “O, birşeyi ticaret malı olarak imal etti, üretti.”

5. Desteklemek, beslemek:

Eđĝü sawıĝ eğlese özke siñer. (Kâşgarlı: 512) “İyi sözü desteklese, beslese o söz özüne siner, onun içinde kök salar.”

6. Yetiştirmek:

Muni eğleyin men bu bolsun kişi (1627) (KB Fergana: 127/2) “Ben onu yetiştireyim, adam olsun.”

Muni eğlese men kişi bolĝu oĝ (1633) (KB Viyana: 64/16) “Onu yetiştirirsem o mutlaka adam olur.”

Tiken eğlegen er üzüm biçmez ol (Arat, 2006: 70) “Diken eken üzüm biçmez.” (Arat, 2006: 96)³

Uygur harfli metinlerde *eyle-* verilen örneklerde görüldüğü üzere en çok bu anlamıyla kullanılmıştır.

7. İyi hâle gelmek, düzelmek:

Eçle- fiilinin türemiş şekilleri olan *eğlel-* ve *eğlet* fiilleri bu anlamda kullanılmaktadır:

Eđleldi neñ. (Kâşgarlı: 150) “Nesne düzeltildi, iyileştirildi.”

Ol tavarın eğletti. (Kâşgarlı: 136) “O, malını iyileştirilmesini emretti, ıslah ettirdi.”

İsizlik eğikmez neçe eğlese (347) (KB Fergana: 37/3) “Ne kadar düzelse de (ne yapılsa yapılsın), kötülük iflah edilemez.”

8. Yararlanmak, bir şeyi başka birşey için kullanmak:

Eđlendi neñ. (Kâşgarlı: 133) “Bir şey, bir başka şey için kullanıldı.”

Kelimenin fiil olarak en yaygın kullanıma sahip olduğu dönem *Karahanlı Türkçesidir*.

Ayrıca *Kur’an Tefsiri*’nde yer alan *sen öz uruĝun birle tariĝil eğlegil otaĝıl suwarĝıl* “kendi tohumunu ek, bak, yetiştir, otları ayıkla ve sula.” (Borovkov, 2002: 102) cümlesinde “(tohum) ekmek, yetiştirmek” anlamıyla yer alan *edle-* fiili *Atebetü’l-Hakayık*’taki ile aynı anlamda kullanılmıştır. Fiilin bu eserde, *d > z > y* değişimi ile meydana gelen *eylet-* şekli ise “süslenmek” anlamıyla *eyletür bezelürler anıñ içinde bilezükler altundın* 18/31 “orada altın bileziklerle süslenirler” (Borovkov, 2002: 102) cümlesinde mevcuttur. Kelime hakkında Borovkov’un eserinde tereddüt belirtilmiş ayrıca *An*

³ *Atebetü’l-Hakayık*’ın C nüshasına *Ukuş huş yititip sözümnü anga* (Arat 2006: 42) *yititip* kelimesinin altında *tiz eylemek* açıklaması yer almaktadır. Bu nüshanın 15. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle buradaki *eyle-* yardımcı fiili 15. yüzyıla ait bir örnek olarak değerlendirilmelidir.

Etymological Dictionary Pre-Thirteenth-Century Turkish'te de aynı anlam soru işareti ile verilmiştir (Clouston, 1972: 58). Harezmi Türkçesine ait *Satırcı Kur'an Tercümesi*'nde aynı cümle *İtig urnurlar anıng içinde, bilezüklerdin altundın*. 285b/1-2, 18/31 (Sağol, 1993 I: 160) şeklinde yer almaktadır. *İtig urun-* “süs eşyası takmak, süslenmek” anlamındadır. 15. yüzyıl başlarında yapılmış satır arası bir başka Kuran tercümesinde ise aynı ayete ait kısım *Geyürinileler anun içinde, bilezüklerden altundan...* 18/31 (Topaloğlu, 1976 I: 232) şeklinde yer almaktadır. *Geyürinil-* “giydirilmek, süslenmek, bezenmek” (Topaloğlu, 1976 II: 236) olarak anlamlandırılmıştır. *Tefsir*'de *eyletür* şeklinde okunan sözcüğün diğer iki Kuran tercümesindeki kelimelerle paralel bir anlam taşıyabileceği düşünülerek *Kutadgu Bilig* ve *Divanü Lugati't-Türk*'teki “iyi hâle gelmek, iyileşmek, düzelmek” anlamından hareketle “süslenerek güzelleşmek” anlamını edinmiş olabileceği bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemden sonra sadece y'li şekliyle karşılaşılan *eyle-* fiili, 1128-1144 yılları arasında yazıldığı düşünülen *Mukaddimetü'l-Edeb*'te ...*Taŋrı eyledi er eylek-siz yerni...* 64/1 (Yüce, 1988: 43), ...*oŋarası boldı tam, eylemek istedi tam...* 217/6 (Yüce, 1988: 77) örneklerinde “onarmak, bakmak” anlamında kullanılmaktadır. Buradaki anlam *Altun Yaruk*'ta ve Karahanlı Türkçesi döneminde “iyi hâle gelmek, iyileşmek, düzelmek” anlamındaki kullanımıyla benzerlik göstermektedir.

1310'da yazılmış olan *Ūşāşü'l-Enbiyā*'da ise *eyle-* fiili “ham deri işlenmek, deri terbiye edilmek” anlamıyla *Ol küñ Yunus pelās tonluğ erdi, kiyiz börklüg erdi, adağında eylenmegeñ eşek terisiden çaruğa bar erdi*. (154 v6-7) (Ata, 1997: 219) “O gün Yunus'un üstünde aba elbise, başında keçe başlık, ayağında ham eşek derisinden çarığı vardı.” cümlesinde geçmektedir. Fiilin kazandığı bu anlam da *eçle-* fiilinin 10. ve 11. yüzyıllardaki eserlerde “iyi hâle gelmek, iyileşmek, düzelmek” manasından hareketle ortaya çıkmış görünmektedir. Ayrıca *eyle-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanıldığı ilk örnek *Ūşāşü'l-Enbiyā*'da yer alan *gümān eyle-* “zannetmek” (235 r17-18) (Ata, 1997: 340) birleşik fiilidir.

14. yüzyıl eserlerinden *İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin*'de *eyle-* “deriyi terbiye etmek, ham deriyi işlemek” anlamıyla daha fazla örnek mevcuttur. Fiil burada ayrıca *eyle-* şekliyle de yer almaktadır: *Ammā fîl tirisi arınur iylemek birle...* 136b/3-4 “ama fiil derisi terbiye edilmek suretiyle temizlenir”...*tağı bilinse kim ol iylenmiş turur...* 136b/3-4 136b/7 (Toparlı, 1992: 227) “ve onun terbiye edildiği bilinse” *iylemek iki türlüğ turur: Birisi haqqat eylemek turur. Birisi hükmî iylemek turur. Haqqatı ol turur kim iylegey arığ nerse birle mazi kibi tağı şor tuz kibi tağı ni kim aŋgar meŋger bolsa. Ve eger suf tigse aŋgar haqqat iylegenden soŋra tağı üfüş bolsa kirü murdar bolmas. Ammā eylemek kim hükmî turur...* 136b- 137a/ 3 (Toparlı, 1992: 227-228) “Terbiye etmek iki türlü olur: Birisi gerçek terbiye etmektir. Birisi itibari terbiye etmektir. Gerçek terbiye etmek mazı, tuz ya da buna benzeyen temiz nesne iledir. Gerçek terbiye ettikten sonra ona su değse ve ıslansa murdar, pis olmaz. Ama terbiye etmek ki itibaridir...” *Ve eger tigse aŋgar hükmî eylegenden soŋra suf...* “Ve eğer ona gerçek terbiye ettikten sonra su değerse...” 137a/ 4 (Toparlı, 1992: 228). *İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin*'de *eylemek*, yardımcı fiil olarak pek çok örnekte mevcuttur: *vahhar eyle-* 10a/1 “ertelemek, geciktirmek” (Toparlı, 1992: 152), *afv eyle-* 423a/3 “bağışlamak” (Toparlı, 1992: 421), *fāsıd eyle-* 108b/1 “bozmak” (Toparlı, 1992: 210), *garāmet eyle-* “borç ödemek” 355b/2 (Toparlı, 1992: 374), *hecā eylemek* 103b/4 “hecelelemek” (Toparlı, 1992: 207), *qabz eyle-* 257a/3 “tutmak” (Toparlı, 1992: 306), *men' eyle-* 154b/7 “yasaklamak” (Toparlı, 1992: 239), *mürdar eyle-* 113b/8 “kirlenmek, pisleme” (Toparlı, 1992: 213), *safî eylemek* 264a/5 “temizlemek” (Toparlı, 1992: 311), *selm eyle-* 122a/2 “barışmak” (Toparlı, 1992: 218), *süd eyle-* 84a/8 “engellemek” (Toparlı, 1992: 195).

1312'de tamamlandığı belirtilen *Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk*'te *eyle-* V8b2, D11b4 “eylemek, etmek, yapmak” anlamıyla kaydedilmiştir (Caferoğlu, 1931: 13). Kelimenin fiil olarak görevi sürerken yardımcı fiil olarak kullanıldığı da *başlı eyle-* V10b1, D14b1 “yaralamak” örneğinden anlaşılmaktadır (Özyetgin, 2001: 468; Caferoğlu, 1931: 13, 16).

Aynı yüzyıla ait *Gülistan Tercümesi*'nde *duşül eylemek* “girmek” birleşik fiili mevcuttur: *ir küçinden eyler ol dāyim duşül* 73 (37a)/2 (Karamanhoğlu, 1989: 36) “O daima kişi kuvvetiyle girer.” Bu metinde yer alan *Ay niçe big-ni melik-ni eyletip-tür⁴ bu cehān* 19 (10a)/6 (Karamanhoğlu, 1989: 9) cümlesi “Ey! Nice beyi hükümdarı bu dünya yüceltmıştır.” (Karamanhoğlu, 1989: 179) şeklinde anlamlandırılmıştır. Karamanhoğlu, bu mısradaki *eyletiptür* kelimesinin Bodrogligeti tarafından

⁴ -3uō všā²ö²ó ³

eleyiptür şeklinde okunduğuna ancak metindeki zarf fiil ekleri -p, -ıp, -ip şeklinde olduğu için *eleyiptür* okunuşunun daha doğru olacağına dikkat çekmiştir (Karamanlıoğlu, 1989: 178-179). Kelimeye -t- ettirgenlik eki getirilerek “yüceltmek” anlamı verilmiş fakat kelime bu ek olmadan, *eleyiptür* okunuşu ile anlam açısından cümleye daha uygun görünmektedir. Zira kelimenin Eski Türkçede “yetiştirmek” manası ile cümle “Ey! Nice beyi, hükümdarı bu dünya yetiştirmiştir.” şeklinde Türkiye Türkçesine aktarılabilir.

Eyle- fiili ayrıca *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügatit-Türkiyye*'de *tamāşā eyle-* “gezmek” (21b/14) (Toparlı, 2003: 56), *n'eyle-* “ne yapmak” (24a/4) (Toparlı, 2003: 63), *tanuqluq eyle-* “tanıklık yapmak” (20b/14) (Toparlı, 2003: 52), *taş eyle-* “kaybetmek” (24a/10) (Toparlı, 2003: 64) ve *El-Kavânînü'l-Küllîye Li-Zabtî'l- Lügati't-Türkiyye*'de *algış eyle-* “dua etmek” (23b/13, 24a/3, 4, 5...) (Toparlı, 1999: 25-26), *taşa eyle-* “seyretmek” 43a/2 (Toparlı, 1999: 45) örnekleri ile mevcuttur.

Çağatay Türkçesinde de hareketlerin büyük bir kısmı, ilk unsuru Arapça ya da Farsça ikinci unsuru ise daima Türkçe yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller ile anlatılmıştır. Bu dönemde kıl- sıklıkla, *eyle-* ise bazen yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. *Eyle-* yardımcı fiilinin bu dönem eserlerinde kullanıldığı yerler genellikle şiiirdir (Eckmann, 1988: 50). Aşağıdaki örneklerde *eyle-* yardımcı fiil olarak kullanılmıştır.

Özgeçe zulm eyledi çün cânıma çerh ey refik “Ey dost, felek canıma başka türlü zulm ettiği için” (Eraslan, 2000: 90, 91)

Sâkiyâ evvel mini bezm içre bî-hûş eyle kim “Ey saki, mecliste beni önce öylesine sarhoş kıl ki” (Eraslan, 2000: 76, 77)

Âşinâların köngül bîgâne bolmay neylesün “Gönül dostlara ilgisiz (yabancı) olmasın da neylesin?” (Eraslan, 2000: 74, 75)

Bu füsûn birle otumnu dembedem tîz eyleme “Bu büyü ile (gönlümün) ateşini zaman zaman kuvvetlendirme!” (Eraslan, 2000: 96, 97)

Ayrıca *Lisânü't-Tayr*'da *maqbül eyle-*, *ma'lül eyle-* “malul etmek” (Canpolat, 1995: 18), *lâl eyle-* “dilsiz etmek” (Canpolat, 1995: 19), *halâş eyle-* (Canpolat 1995: 19); *kabül iyle-*, “kabul etmek”, *red iyle-* “reddetmek” (Kaya, 1996: 7), *ayb iyle-* “ayıp etmek” (Kaya, 1996: 144) ve *Sedd-i İskenderî*'de *şitâb eyle-* “acele etmek” (Tören, 2001: 164), *ibtidâ eyle-* “başlamak” (Tören, 2001: 171), *naşib eyle-* “nasip etmek” Tören, 2001: 279) birleşik fiilleri tespit edilmiştir.

Eski Anadolu Türkçesinde *eyle-* yardımcı fiili yaygın bir kullanıma sahip olmuştur. Yabancı asıllı kelimeler it-, kıl-, ol- ve *eyle-* fiilleri kullanılarak fiil hâline getirilmiştir (Timurtaş, 1994: 114). Et-fiiline paralel işlev gören *eyle-* fiili Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla kullanıldığından (Korkmaz, 2003: 794) bu döneme ait pek çok örnek tespit edilmiştir.

14. yüzyılın ilk yarısında yazılmış olan *Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi*'nde, 14. ya da 15. yüzyıla ait olduğu düşünülen *Kız Destanı*'nda, *Süheyl ü Nev-bahâr*'da, Erzurumlu Darîr'in *Kıssa-i Yûsuf* unda İpsalalı Ebu'l-Hayr'ın *Mevlid*'inde, Kemâl Paşa-zâde'nin *Yusuf u Zelîhâ* adlı eserinde, 15. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi eserlerinden *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir*'de ayrıca 1510'da tamamlandığı bilinen ve 15. yüzyıl Anadolu Türkçesinin söz varlığını geniş ölçüde yansıtan önemli eserlerden *Şerîfi Şehnâme Çevirisi*'nde, 16. yüzyıla ait olan Şeyyad Hamza'nın *Yusuf ve Zelîhâ* ve yine bu yüzyıla ait olan Germiyanlı Yetîmî'nin *İbret-nâme*'sinde *eyle-* hem esas fiil hem de yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Tespit edilen örneklerde esas fiil olarak kullanılan *eyle-* fiilinin ayrıca *eyle-*, *eyle-*, *eyle-* gibi türemiş şekillerinin edindiği anlamlar şunlardır:

1. Yapmak, işlemek, meydana getirmek:

Varup eyledi ol iki bed-endîş 3267 (Kültürel, 1999 I: 116) “O iki hain gidip (o işi) yaptı.”

Yıldı bir kez mevlidi eylediler (Günşen, 2004: 159) “Yıldı bir kez mevlid yaptılar.”

Ne 'aceb işdür ki eyler işbu câr (Günşen, 2004: 156) “Bu komşunun yaptığı nasıl iştir?”

Mustafa mevlidin eyler-idi (Günşen, 2004: 156) “Hz. Muhammed'in mevlidini yapardı.”

Her ne dirsen eyle kim ben kâdirem (Günşen, 2004: 167) “Her ne derssen yap ben kâdirim”

Her ne kim lâzımdı anı eyledi. (Günşen, 2004: 183) “Her ne lazımsa onu yaptı.”

Bildiği üzere itdi ve eyledi. 64a/7 (Özkan, 2009: 231) “Bildiği gibi yaptı.”

Niçün böyle eyledüj? 43b/11 (Özkan, 2009: 212) “Niçin böyle yaptın?”

Ne dilersej eyle bana kend'özüj (41/3) (Taş, 2008: 214) “Bana istediğini yap.”

Géydi kilîm kuşak eyledi ott. (59/4) (Taş, 2008: 250) “Çulu giyecek yaptı, otu kuşak.”

*Eyledük biz bizden tutğul bu kanı (79/5) (Taş, 2008: 290) “Suçu biz işledik, bizden (birini) alıkoy”
Neler eyler gözet fikrile âdem 714 (Kültürel, 1999 I: 27) “Gör kişi düşünerek neler meydana getirir.”*

2. Yaratmak:

*Ƙamuya eyledi bir cüft hem-tâ 5612 (Kültürel, 1999 I: 199) “Herkesi dengi olan eşini yarattı.”
Her hacir üstünde eşcâr eyledüñ / Yerde insân eyledüñ gökte melek⁵ (Tarama Sözlüğü III: 1586)
“ Her taşın üstünde ağaç, yerde insan, gökte melek yarattın.”*

3. Yapmak, inşa etmek, imal etmek:

*BaƘırdan eylemişler anda yapu 32893 (Kültürel, 1999 II: 1162) “Orada bakırdan yapı inşa etmişler.”
Nakişli bez ki avratlar eylerler.⁶ (Tarama Sözlüğü III: 1586) “Avratlar nakışlı bez yaparlar.”
Üstâdlar der bir sarây eyle bana.⁷ (Tarama Sözlüğü III: 1586) “Üstatlar der bir saray yap bana.”
Oturmuş eyledüp fil üzre bir taht 23920 (Kültürel, 1999 II: 843) “Fil üzerine bir taht yaptırmış oturmuş.”
Bir saray eylet bana yavlak ulu.⁸ (Tarama Sözlüğü III: 1590) “Bana çok yüksek bir saray yaptı.”
Mıhlar eyletmış demürden gey ulu.⁹ (Tarama Sözlüğü III: 1590) “Demirden çok büyük çiviler yaptırmış.”
Eylesünler ol sarāya kırğ direk (31/13) (Taş, 2008: 194) “O saraya kırk direk diksinler.”*

4. Tayin etmek:

*Ƙaravul başı eylediler anı 7620 (Kültürel, 1999 I: 269) “Onu gözcü tayin ettiler.”
Ve eylegil bize senin Ƙazretinden bir işimiz görür ve bize beg olur kişi.¹⁰ “Ve bize senin huzurundan işimizi göreceksin ve bize bey olacak bir kişi tayin et.” (Tarama Sözlüğü III: 1587)*

5. Demek, buyurmak, söylemek:

*Ol Ƙâricî kendini ‘arzedip emîre bildirdiler, getürün, eyledi.¹¹ (Tarama Sözlüğü III: 1587)
“Hâricî kendini arz etti, emire bildirdiler, o da götürün, dedi.”*

6. Yapılmak, hazırlanmak:

*MuƘammed ümmeti soñrarağ geldiler yolu eylenmiş buldular.¹² (Tarama Sözlüğü III: 1587)
“Muhammed ümmetindekiler daha sonra geldiler, yolu hazırlanmış buldular.”*

Yükünü Yūsuf buların eyledür.¹³ (Tarama Sözlüğü III: 1590) “Yusuf, bunların yükünü hazırlar.”

Eski Anadolu Türkçesinde *eyle-* yardımcı fiil göreviyle yaygın olarak kullanılmıştır. Çoğ sayıdaki örnekte mevcut olan *eyle-* yardımcı fiili, daha önceki dönemlerde genellikle yabancı kelimelerle birlikte birleşik fiiller oluştururken Eski Anadolu Türkçesinde isim unsurunun Türkçe olduğu birleşik fiillerin sayısı artmıştır. Bunun nedeni yardımcı fiil olarak kullanım alanının yaygınlaşması olmalıdır. Bu dönemdeki *eyle-* yardımcı fiilinin örneklerinden bazıları aşağıdadır:

1. İsim Unsuru Yabancı Bir Kelime Olan Birleşik Fiiller:

âbâd eyle- “mamur hâle getirmek” 697 (Kültürel, 1999 I: 26), *âciz eyle-* “çaresiz bırakmak, aciz duruma düşürmek” 24049 (Kültürel, 1999 II: 847), *âdet eyle-* “alışkanlık hâline getirmek” 43324 (Kültürel, 1999 III: 1533), *âh eyle-* 3b/56 “ah etmek” (Kaplan, 2009: 682), *arz eyle-* 4b/85 “arz etmek, bildirmek” (Kaplan, 2009: 683), *âzâd eyle-* “serbest bırakmak” T 27a 202 (Ersoylu, 1996: 15), *cem’ eyle-* “toplamak” (1989) (Demirel, 2004: 68), *cezâ eyle-* 464 “kesin karar vermek” (Dilçin, 1991: 464), *dâd eyle-* “adil davranmak” 1005 (Karahân, 1994: 221), *fâş eyle-* “meydana çıkarmak, duyurmak” 2056 (Kültürel, 1999 I: 74), *figâr eyle-* 574 “yaralamak” (Dilçin, 1991: 232), *fikr eyle-* 955 “düşünmek” Dilçin,

⁵ Mihrî, *Mihrî Divânı*, XV. yüzyıl.

⁶ İnegöllü Mustafa bin Mehmet bin Yusuf, *Câmi-ül-Fürs*, XVI. yüzyıl.

⁷ Şeyyâd Hamza, *Yusuf ve Zeliha*, XIII. yüzyıl.

⁸ Kemâlpaşazâde Ahmet Şemsüddin Efendi (İbni Kemâl), *Yusuf ve Zeliha*, XIV. yüzyıl.

⁹ Gülşehrî, *Mantık-ut-Tayr*, XIV. yüzyıl.

¹⁰ *Cevâhir-ül-Esdâf*, XV. yüzyıl.

¹¹ Horasanlı Ebamüslim, *Ebamüslimnâme*, XV. Yüzyıl.

¹² Abdülcebbaroğlu Ahmet, *Tuhfet-ül-Letâif*, XV. yüzyıl.

¹³ Kemâlpaşazâde Ahmet Şemsüddin Efendi (İbni Kemâl), *Yusuf ve Zeliha*, XIV. yüzyıl.

1991: 257), *ḥaṭā eyle-* “yanılmak” 41800 (Kültürel, 1999 III: 1478), *ḥayr eyle-* 3a/49 “hayır yapmak” (Kaplan 2009: 681), *ḥōn eyle-* “ziyafet çekmek” 1115 (Dilçin, 1991: 268), *ḥulḳ eyle-* “iyi, yumuşak davranmak” 3518, 4214 (Dilçin, 1991: 434, 481), *ih̄tidā’ eyle-* “uymak” 156 (Kültürel, 1999 I: 156), *imtiḥān eyle-* 19b/13 (Özkan, 2009: 190), *ināyet eyle-* 5a/94 “yardım etmek” (Kaplan 2009: 683), *ḳurbān eyle-* “canını feda etmek” T 27 b 218 (Ersoylu, 1996: 16), *lāg eyle-* “latife, şaka yapmak” 1754 (Dilçin, 1991: 312), *māt eyle-* “yenmek” 1221 (Dilçin, 1991: 276), *mūdārā eyle-* “güler yüz göstermek, iyi davranmak” 4040 (Kültürel, 1999 I: 143), *müşāhede eyle-* “görmek” 21b/4 (Bilgin, 1996: 69), *naẓn eyle-* 5a/97 “nazm etmek” (Kaplan, 2009: 684), *nedīm eyle-* “arkadaş olmak” 4 (Dilçin, 1991: 195), *nūṣ eyle-* “içmek” 32351 (Kültürel, 1999 II: 1143), *perākende eyle-* “yollamak, göndermek” 55971 (Kültürel, 1999 III: 1982), *ref’ eyle-* “ortadan götürmek” 478 (Kültürel, 1999 I: 19), *revān eyle-* “vermek, bağışlamak” 690 (Dilçin, 1991: 239), *saray eylet-* “sarāy inşa ettirmek” (32/15) (Taş, 2008: 196), *şefī’ eyle-* 5a/96 “sefaatçi eylemek” (Kaplan, 2009: 684), *şikāyet eyle-* “şikayet etmek” 560 (Karahana, 1994: 182) *ta’ām eyle-* 3a/43 “yemek hazırlamak” (Kaplan, 2009: 681), *teferriūc eyle-* “seyretmek” (Canpolat, 1982: 34), *tertīb eyle-* “dizmek, sıralamak” 1824 (Karahana, 1994: 292), *tesbīḥ eyle-* “Allahı zikrederek ibadet etmek” (13/11) (Taş, 2008: 158), *tīmār eyle-* (60) “ilgilenmek, ilgi göstermek” (Taş, 2008: 252), *tōhmet eyle-* 24b/1 (Özkan, 2009: 194), *vaṣf eyle-* (32/14) “niteliklerini saymak” (Taş, 2008: 196), *vekil eyle-* “vekil tayin etmek” 17b/15 (Bilgin, 1996: 64), *vuzū’ eyle-* “abdest almak” 1198 (Kültürel, 1999 I: 44), *yād eyle-* “anmak” (877) (Demirel, 2004: 32), *yaḳn eyle-* “iyice kesin olarak anlamak” 1392 (Kültürel, 1999 I: 50), *zār eyle-* 2b/28 “ağlamak” (Kaplan, 2009: 680), *zārīlīg eyle-* “inleyip ağlamak” 712 (Dilçin, 1991: 241), *zīm eyle-* “eyer vurmak, eyerlemek” 13812 (Kültürel, 1999 I: 488),

2. İsim Unsuru Türkçe Olan Birleşik Fiiller:

artaḳ eyle- 40138 “çoğaltmak, artırmak; uzatmak” (Kültürel, 1999 III: 1418), *atalık eyle-* 17134 “babalık etmek” (Kültürel, 1999 I: 606), *ayırđ eyle-* 10338 “ayırarak” (Kültürel, 1999 I: 365), *belürsüz eyle-* 42200 “görünmez hâle getirmek” (Kültürel, 1999 III: 1492), *berk eyle-* 23895 “sağlamlaştırmak” (Kültürel, 1999 II: 842), *birlik eyle-* “birleşmek, ittifak eyle” 612 (Karahana, 1994: 186), *bölük eyle-* “bölük yapmak” 80a/12 (Bilgin, 1996: 145), *bulın eyle-* “esir etmek” 97b/7 (Bilgin, 1996: 168), *buyrık eyle-* 4698 “emir vermek, emretmek” (Kültürel, 1999 I: 166), *bütün eyle-* (30/11) “bütünleştirmek, bitleştirip sağlam duruma getirmek” (Taş, 2008: 192), *dilek eyle-* 48029 “ricada bulunmak” (Kültürel, 1999 III: 1699), *diri eyle-* 31192 “canlandırmak, ihya etmek” (Kültürel, 1999 II: 1102), *dutsağ eyle-* 11309 “esir almak, esir etmek” (Kültürel, 1999 I: 400), *düzen eyle-* 41 “düzen kurmak, belli bir düzen içinde bulunmak” (Dilçin, 1991: 197), *el bir eyle-* 52403 “birlik olmak, ittifak etmek” (Kültürel, 1999 III: 1854), *esen oğuz eyle-* 4054 “sağ salim, hoşçakalın demek” (Dilçin, 1991: 470), *esen uğur eyle-* 5433 “birbirine esenlik dilemek” (Dilçin, 1991: 563), *ev eyle-* “ev yaptırmak” (97/3) (Taş, 2008: 326), *eylük eyle-* 41622 “iyilik yapmak” (Kültürel, 1999 III: 1471), *göç eyle-* 9239 “göç etmek” (Kültürel, 1999 I: 326), *görlük eyle-* (33/9) “güzel yapmak” (Taş, 2008: 198), *güç eyle-* 216, 4555, 5556 “zulmetmek, gadretmek” (Dilçin, 1991: 209, 504, 571), *ırağ eyle-* “uzaklaştırmak, ayırmak” 4152 (Dilçin, 1991: 477), *ıalınç eyle-* “alçak gönüllülük göstermek, yaltaklanmak” 181, 2189, 2840 (Dilçin, 1991: 207, 342, 387), *ıonuluğ eyle-* 43719 “ağırlamak” (Kültürel, 1999 III: 1547), *ıulluk eyle-* “kulluk eylemek” (8/9) (Taş, 2008: 148), *ıüsü eyle-* “küsmek, dargınlık çıkarmak” 1983 (Dilçin, 1991: 328), *neyle-* “ne yapmak” 50, 52, 203, 258, 721, 1408, 1701, 1881, 2541, 2572, 2829 (Dilçin, 1991: 198, 208, 211, 242, 289, 309, 321, 367, 369, 386), *oda eyle-* “yer yapmak” 4164 (Dilçin, 1991: 478), *oğul eyle-* “oğul kabul etmek” 617 (Karahana, 1994: 186), *oğurlık eyle-* “hırsızlık yapmak” 1467 (Karahana, 1994: 261), *orun eyle-* (7/14) “yer yapmak” (Taş, 2008: 146), *öldürmelü eyle-* 48693 “öldürmekten beter etmek” (Kültürel, 1999 III: 1723), *ören eyle-* “yıkarak, harap etmek” 1825 (Dilçin, 1991: 318), *ıatu eyle-* (15/11) “satmak” (Taş, 2008: 162), *savaı eyle-* “savaımak” 2601, 4341 (Dilçin, 1991: 374, 489), *Tanığrı eyle-* (60/6) (Taş, 2008: 252) “Tanrı kabul etmek, Tanrı demek”, *toy eyle-* “ziyafet vermek” 2069 (Dilçin, 1991: 334), *ıurağ eyle-* “durmak, kalmak” 1938 (Dilçin 1991: 325), *ıuı eyle-* “rast getirmek” 4804 (Dilçin, 1991: 520), *ululuğ eyle-* “büyüklük göstermek” 825, 1044 (Dilçin, 1991: 249, 264), *üründü eyle-* 10603 “seçmek, ayırmak” (Kültürel, 1999 I: 375), *yarağ eyle-* “hazırlık yapmak” 1084, 1086, 2108 (Dilçin, 1991: 266, 337), *yarağ eyle-* “hazırlık yapmak, hazırlanmak” 341, 1032, 1074, 1084, 1086, 2108, 5090 (Dilçin, 1991: 217, 263, 266, 337, 540), *yarağ eyle-* (24/3) “hazırlanmak, hazırlık yapmak” (Taş, 2008: 180), *yardıı eyle-* 55232 “yardım etmek” (Kültürel, 1999 III: 1956), *yas eyle-* 34432 “matem tutmak” (Kültürel, 1999 II: 1217), *yasağ / yasağ eyle-* 2073, 43766 “emir vermek, irade buyurmak, ferman çıkarmak” (Kültürel, 1999 I-III: 74, 1549), *yat eyle-* “hazırlık yapmak” 2336 (Dilçin, 1991: 352), *yir eyle-* 3012 “canı gibi korumak” (Dilçin, 1991: 3012), *yol eyle-* “yol bulmak, ulaşmak” 4863 (Dilçin, 1991: 524) örnekleri mevcuttur.

*Tarama Sözlüğü'nde eyle- yardımcı fiilinin daha pek çok örneği kaydedilmiştir.*¹⁴

¹⁴ *ad eyle-* “ad vermek, adlandırmak” (*Tarama Sözlüğü* I: 18), *ağız bir eyle-* “söz birliği yapmak” (*Tarama Sözlüğü* I: 44), *akın eyle-* “akın etmek, hücum etmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 71), *al eyle-* “hile etmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 99), *alı satı eyle-*, *alı satı eyleş-* “alışveriş yapmak” (*Tarama Sözlüğü* I: 105), *alan talan eyle-* “altüst etmek, karmakarışık hâle sokmak” (*Tarama Sözlüğü* I: 87), *alkış eyle-* “alkışlamak, övmek; dua etmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 107), *arı eyle-* “temizlemek” (*Tarama Sözlüğü* I: 197), *arka bir eyle-* “birbirini arkalanma, birbirine yardım etme” (*Tarama Sözlüğü* I: 215), *assı eyle-* “fayda vermek” (*Tarama Sözlüğü* I: 250), *aşaklık eyle-* “tevazu göstermek” (*Tarama Sözlüğü* I: 263), *avaz eyle-* “seslenmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 281), *ayb eyle-* “ayıplamak” (*Tarama Sözlüğü* I: 312), *aydın eyle-* “aydınlıtmak” (*Tarama Sözlüğü* I: 316), *bağrını baş eyle-* “yüreğini yaralamak” (*Tarama Sözlüğü* I: 377), *başın aşağı eyle-* “başını önüne eğmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 435), *baş eyle-* “reis yapmak, komutan tayin etmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 429), *bazar eyle-* “pazarlık yapmak” (*Tarama Sözlüğü* I: 470), *belini taş eylemek* “kamburlaştırmak, ihtiyarlatmak” (*Tarama Sözlüğü* I: 492), *benlik eyle-* “kendini üstün görmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 509), *berk eyle-* “sağlamlaştırmak” (*Tarama Sözlüğü* I: 517), *bir eyle-* “birleştirmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 590), *birlik eyle-* “birleşmek” (*Tarama Sözlüğü* I: 604), *bütün eyle-* “bitiştirip sağlam hale getirmek, tamamlamak” (*Tarama Sözlüğü* I: 745), *çavır eyle-* “haber vermek, ilan etmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 842), *çepel eyle-* “kirliletmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 858), *dağ eyle-* “ateşle yara açmak” (*Tarama Sözlüğü* II: 842), *danişik eyle-*, *tanişik eyle-* “istişare etmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 997), *davarı salma eyle-*, *tavarı salma eyle-* “hayvani başı boş bırakmak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1028), *defter eyle-* “deftere yazmak, defter tutmak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1035), *değiş eyle-* “mübadele etmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 1044), *dileğin eyle-* “arzusunu yerine getirmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 1149), *dilek eyle-* “dilemek, niyaz etmek, şefaath etmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 1150), *diñcilik eyle-* “iki kişinin hafifçe konuştuğu sözlerle kulak vermek” (*Tarama Sözlüğü* II: 1162), *dilküçeklik eyle-* “yaltaklanmak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1155), *dirliğini gün eyle-* “bolluk ve huzur içinde yaşamasını sağlamak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1175), *dürlük eyle-* “geçinmek, yaşamak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1179), *dizgin eyle-* “atın dizginini kasıp dört nala kaldırmak, at kaldırmak, at koparmak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1193), *doğru eyle-* “doğrultmak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1195), *don eyle-*, *ton eyle-* “elbise yapmak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1216), *doyum eyle-*, *toyum eyle-* “ganimete kavuşturmak, zengin etmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 1221), *durak eyle-* “durmak, kalmak, karar etmek, eğlenmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 1259), *düş eyle-*, *tuş eyle-*, *tüş eyle-* “rast getirmek, karşı karşıya getirmek, nail etmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 1345), *düzenlik eyle-* “uyuşmak, iyi geçinmek” (*Tarama Sözlüğü* II: 1366), *el bir eyle-* “el birliği yapmak, ittifak etmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1420), *el eyle-* “çağırarak, eliyle çağırarak, eliyle gel işareti yapmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1430), *epsem eyle-* “susturmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1480), *eş eyle-* “tezevviç etmek, zevce edinme, evlenme” (*Tarama Sözlüğü* III: 1555), *etmek eyle-* “ekmek yapmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1566), *ev eyle-*, *ev eyle-* “medar edinmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1571), *eyleyiğormek* “etmeğe bakmak, yapmağa çalışmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1591), *fal eyle-* “fâl-i hayir addetmek, uğur saymak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1602), *gel gel eyle-* “çağırarak, davet etmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1626), *geç eyle-*, *giç eyle-* “genişletmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1634, 1642, 1704), *geñez eyle-* “kolaylaştırmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1637), *genezlik eyle-* “hoş geçinmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1639), *geñşek eyle-* “gevşetmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1649), *govuş galebe eyle-* “iftıra yollu sözlerle gürlüdü patırtı yapmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1713), *gök eyle-* “göğertmek, morartmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1738), *gökcek eyle-* “güzelleştirmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1732), *güç eyle-* “güçlük çıkarmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1845), *gümür samur eyle-* “homurdanmak, mırıldanmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1861), *günü eyle-* “kıskanmak, haset etmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1875), *herk eyle-* “nadas eylemek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1914), *hisar eyle-* “kuşatmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1919), *hobbaca eyle-* “Arka üstü yatan bir kimse, ayaklarıyla bir çocuğu havaya kaldırmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1919), *horata eyle-* “şaka, latife yapmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1921), *hu eyle-* “huy edinmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 1929), *ırak eyle-* “uzaklaştırmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1957), *ıssı eyle-* “ısıtmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1982), *ibret eyle-* “ibret almak” (*Tarama Sözlüğü* III: 1996), *içki eyle-* “içki ziyafeti vermek” (*Tarama Sözlüğü* III: 2007), *iki gözünü dört eyle-* “iki gözünü dört açmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 2023), *il eyle-* “musalaha yapmak, barışmak, uzlaşmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 2057), *iş eyle-* “iş yapmak, bir şey yapmak” (*Tarama Sözlüğü* III: 2113), *işi sağ eyle-* “iş yoluna koymak” (*Tarama Sözlüğü* III: 2116), *işini altın eyle-* “işini yoluna koymak” (*Tarama Sözlüğü* III: 2116), *itmeli eyle-* “edecek hale getirmek, etmeğe mecbur etmek” (*Tarama Sözlüğü* III: 2129), *kakışan eyle-* “hiddete sevk etmek, öfkelenmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2165), *kan eyle-* “başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2220), *karış muruş eyle-* “karmakarış, altüst, hercümereç etmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2309), *kavut eyle-* “kavurulmuş hale getirmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2365), *kaygulu eyle-* “üzmek, kederlendirmek, kaygıya düşürmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2370), *kelecı eyle-* “konuşmak, muhabbet etmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2401), *kengel eyle-* “alay etmek, şaka etmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2438), *kıft eyle-* “rağbetlendirmek, teşvik etmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2470), *kılınç eyle-* “çok tevazu göstermek, yaltaklanmak” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2484), *kısa eyle-* “kısaltmak” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2517), *kişilik eyle-* “insanca hareket etmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2585), *konukluk eyle-* “ziyafet etmek, misafir edip ağırlamak” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2647), *konuş eyle-* “inmek, karar kılmak” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2649), *kutlu eyle-* “aziz, uğurlu, mübarek saymak” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2758), *meze eyle-* “alay etmek, eğlenmek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2806), *muştuluk eyle-* “müjde vermek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2819), *nefsini kör eyle-* “nefsini körlemek, nefsinin zaruri ihtiyacını temin eylemek” (*Tarama Sözlüğü* IV: 2833), *oğlan eyle-* “çocuk yapmak, doğurmak” (*Tarama Sözlüğü* V: 2930), *olta eyle-* “ileri geri gidip gelmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 2978), *oturak eyle-* “konaklamak, ikamet etmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3032), *ozanlık eyle-* “gevezelik etmek, çok konuşmak” (*Tarama Sözlüğü* V: 3045), *öneğüllük eyle-* “aksilik etmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3101), *pisilik eyle-* “yaltaklanmak” (*Tarama Sözlüğü* V: 3198), *sağ eyle-* “sağaltmak, hastayı iyi etmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3229), *salma eyle-* “salıvermek, başı boş bırakmak” (*Tarama Sözlüğü* V: 3277), *satı eyle-* “satmak” (*Tarama Sözlüğü* V: 3331), *savaş eyle-* “savaşmak” (*Tarama Sözlüğü* V: 3338), *seğirdim eyle-* “at koşturmak, akın etmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3362), *sevi eyle-* “sevgi, muhabbet göstermek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3396), *sohun eyle-* “sitem etmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3499), *söz eyle-* “söz söylemek, konuşmak” (*Tarama Sözlüğü* V: 3553), *şavur eyle-* “haber vermek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3651), *şıltak eyle-* “anlaşmazlık çıkarmak, kavga gürlüdü yapmak” (*Tarama Sözlüğü* V: 3664), *Tanrı eyle-* “Tanrı olarak kabul etmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3736), *tapu eyle-* “hürmet etmek, hizmet etmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3756-3759), *tırış eyle-* “tırış etmek” (*Tarama Sözlüğü* V: 3800), *toy eyle-* “ziyafet çekmek, ağırlamak” (*Tarama Sözlüğü* V: 3835), *tutaş eyle-* “karşılaştırmak” (*Tarama Sözlüğü* II: 1247), *uğraş eyle-* “savaşmak, cenk eylemek” (*Tarama Sözlüğü* VI: 3907), *uzun eyle-* “uzatmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4055), *ün eyle-* “bağırarak, haykırmak, seslenmek, ses çıkarmak, çağırarak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4076), *üründü eyle-* “seçmek, ihtiyar etmek” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4087), *üştü eyle-* “üşüşmek” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4123), *vire eyle-* “verıştirmek, bir kimseyi bo bol azar, tokat gibi şeylere maruz bırakmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4174), *yad eyle-* “yabancı saymak, uzak tutmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4189), *yakınnuk eyle-* “cinsî münasebette bulunmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4218), *yalam yalam eyle-* “dilini çıkarıp dudaklarını yalar gibi yapmak, aç gözülükle yalanlamak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4227), *yalan eyle-* “yalancı çıkarmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4228), *yalıncak eyle-* “soymak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4248), *yarak eyle-* “hazırlık görmek, hazırlık yapmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4313), *yarım eyle-* “ikiye bölmek, iki biçmek” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4349), *yaş eyle-* “buymak, emretmek, ferman çıkarmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4363), *yaş eyle-*

Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde yer alan *Çobanı bir ağaca şara şara möhkem bağladı, eylendi yorıyu viridi 27a/ 3-4* cümlesindeki *eylendi* okunuşu “kalkmak, hareket etmek” olarak anlamlandırılmıştır (Ergin, 1958: 105), (Özsoy, 2004: 84). *Eyle-* fiili Eski Türkçe döneminden itibaren bu anlamı ile bir başka örnekte mevcut değildir. Bu nedenle kelime için önerilen *atlandı* okunuşu (Gökyay, 2000: 23, Özçelik, 2005: 422, Schmiede, 2000: 42)¹⁵ kabul edilebilir görünmektedir. Ayrıca kelimenin okunuşundaki ihtilaf hakkında Semih Tezcan *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* eserinde “...başka kaynaklarda bu anlama gelen bir *eylen-* fiili bulunmadığı için Gökyay’ın önerisi benimsenmeli...” (Tezcan, 2001: 128) değerlendirmesini yapmıştır. Vatikan yazmasında aynı cümlenin *...çobanı bir kaba ağaca şara kodı. Kendi atına binüp gétidi.* (87b/5) (Kaçalın, 2006a: 73), “...çobanı ağaca şara şara muhkem [sağlam] bağladı. Atlandı, yürüyüverdi.” (Kaçalın, 2006: 35) şeklinde yer alması *atlandı* okunuşunu destekler niteliktedir. Buna göre, *eylen-* fiili “kalkmak, hareket etmek” anlamlarını taşımamaktadır.

Bugün Türkiye Türkçesinde *eyle-* yardımcı fiilininin *Allah rahmet eylesin, Allah daim eylesin, Allah muvaffak eylesin, Allah hayırlara nail eylesin* gibi dua ve dilek cümlelerinde; *etme eyleme, “Çağrılan yere git, ar eyleme; çağrılmadığın yere gidip yerini dar eyleme.” “Tatsız aşa su neylesin, akılsız başa söz neylesin.” “Vermeyince (vermemiş) mabut, neylesin Sultan Mahmut.”* gibi atasözü ve deyimlerde yaşadığı görülmektedir. Özellikle *ne eylemekten* vokal birleşmesi ile meydana gelen *neyle-* birleşiminin atasözü ve deyimlerin yanı sıra “*Neylersin ölüm herkesin başında.*” (Tarancı, 1974: 154) “*Önde zeytin ağaçları neyleyim neyleyim / Dallarını neyleyim / Yâr yoluna dökülmedik dilleri neyleyim*”¹⁶ Bedri Rahmi Eyüboğlu mısralarındaki gibi şiir türünde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca *eyle-* fiili *affeyle-*, *ah eyle*, *azat eyle-*, *emreyle-*, *halt eyle-*, *himmət eyle-*, *hükmeyle-*, *ikaz eyle-*, *kabul eyle-*, *kahreyle-*, *kerem eyle-*, *muhtaç eyle-*, *nasip eyle-*, *nazar eyle-*, *sabreyle-*, *şad eyle-*, *şefaatt eyle-*, *zapteyle-* gibi eskimiş birleşiklerde varlığını sürdürmektedir. Tietze’nin de değindiği gibi *eyle-* fiili Orta Osmanlıcadan sonra daha az ve genellikle resmiyeti, edebiliği, şiir üslubunu vurgulamak maksadıyla kullanılmıştır (Tietze, 2002: 758).

Güncel *Türkçe Sözlük*'te ayrıca *abat eyle-*, *asker eyle-*, *azat eyle-*, *berbat eyle-*, *bir hoş eyle-*, *göç eyle-*, *gün eyle-*, *hata eyle-*, *hatır eyle-*, *ihraz eyle-* “kazanmak, elde etmek, erişmek”, *inayet eyle-*, *istizan eyle-* “yetki, izin istemek”, *kıyas eyle-*, *niyaz eyle-*, *seyran eyle-*, *takdir eyle-*, *talep eyle-*, *tokat aşk eyle-* örnekleri mevcutsa da konuşma ve yazı dilinde artık *eyle-* yardımcı fiili tercih edilmemekte, belirtilen birleşikler günümüzde genellikle *et-* ile kurulmaktadır. Ancak ağızlarda kullanıldığı *Derleme Sözlüğü*'ndeki örneklerden anlaşılmaktadır: *beri eyle-* “geri çevirmek, bu tarafa döndürmek, yakına getirmek” (Hereke Seferihisar - İz.; Zile - To. vb.), *el eyle-* “el ile çağırma” (Kandıra Kc.) (*Derleme Sözlüğü* V: 1713), *gileylen-* “şikayet etmek” (*Derleme Sözlüğü* VI: 2076), *muş eyle-* “öpmek” (Karakoyunlu Iğdır - Kr.) (*Derleme Sözlüğü* IX: 3224), *salgeyle-* “Topluca yapılacak iş için gücü oranında para ya da başka bir şey vermek.” (Göksun - Mr.) (*Derleme Sözlüğü* X: 3523), *zıylele-* “kaçmak” (*Derleme Sözlüğü* XII: 4834).

Bunun yanı sıra, *eyle-* esas fiil olarak da kullanımdan düşmüştür. Ancak ağızlarda yaşayan bu fiil için *Derleme Sözlüğü*'nde kaydedilen anlamlar ve kullanıldığı yerler şunlardır: *eyle-* (I) “Un yapılan buğday ve diğer tahılları kalburlayıp kesmişliğini ayırmak.” (Ermenek, - Kn.), *eyle-* (II) 1. yufka açmak (Ermenek ve köyleri, Çavuşçu Ilgın - Kn.) 2. ekme yapmak (Ermenek ve köyleri, Çavuşçu Ilgın - Kn.) 3. Karıştırmak, yoğurmak (Merzifon ve köyleri -Ama.), *eyle-* (III) Ham deriyi işlemek, deriyi sumaklamak. (Eğridir ve köyleri - Isp.; -Ama.; -Ng.; Ermenek -Kn.; Civanyaylağı, Çiftelinar Mersin, Mut ve köyleri -İç. Güzelsu Akseki -Ant.), *eylet-* “getirmek” (Ur.) (*Derleme Sözlüğü* V: 1823).

Çağdaş lehçelerde de yaşayan *eyle-*, Güney-Batı Türk lehçelerinden Türkmen Türkçesinde hem esas fiil hem de yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır: *eyle-* I 1. “tabaklamak, sepilemek” 2. “yoğurmak, karmak”¹⁷ *eyle-* II “etmek, eylemek” (Tekin, 1995: 208). Irak Türkmen Türkçesinde ise *ëyle-* ve *ële-* şeklinde kullanıldığı belirtilmiştir. Örneklerde *ële-*, *ëylë-* şekline göre daha sık

“ıslatmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4379), *yavru eyle-*, “yavrulamak, yavru yapmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4406) *yavuzluk eyle-* “fenalık yapmak, kötü muamele etmek” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4429), *yelken eyle-* “yelken açmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4503), *yeyni eyle-* “hafifletmek, hafif tutmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4562), *yiyesi eyle-* “ziyafet hazırlamak, yemek yapmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4619), *yol yarağın eyle-* “yol hazırlığını yapmak” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4664), *yoş eyle-* “kamaştırmak, görmez hale getirmek” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4675), *yüce eyle-* “yükseltmek” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4742), *yyüz eyle-* “havale etmek” (*Tarama Sözlüğü* VI: 4783).

¹⁵ İbîö²«

¹⁶ <http://forum.mevsimsiz.net/index.php?showtopic=12464&mode=threaded&pid=94493>

¹⁷ Fiilin *eylen-*, *eyleş-* şekillerinin de kullanıldığı belirtilmiştir.

kullanılmaktadır: *hoş eylê-* “hoş etmek”, *boş eylê-* (Bayatlı, 1996: 3), *halal êle-* “helal etmek” (Bayatlı, 1996: 59), *reŕm êlê-* “acımak” (Bayatlı, 1996: 45, 67), *tasdiŕ êle-* “doğrulamak” (Bayatlı, 1996: 8), *selam êle-* “selam söylemek” (Bayatlı, 1996: 10), *terk êle-* “terk etmek” (Bayatlı, 1996: 13, 77), *halas êle-* “kurtarmak” (Bayatlı, 1996: 37), *vesyet êle-* “vasiyet etmek” (Bayatlı, 1996: 44). *Eyle-* yardımcı fiil olarak Azeri Türkçesinde de yaşamaktadır (Altaylı, 1994: 405).

Güney-Dođu lehçelerinden Uygur Türkçesinde *eyle-* fiilinin yardımcı fiil olarak kullanımının yanı sıra “tabaklamak” anlamı ile fiil olarak da mevcut olduğu belirtilmiş ve *tire eyle-* “deri tabaklamak” (Necip, 1995: 119) örneği verilmiştir. *Eyle-* Uygur ve Özbek Türkçelerinde yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır: *râhm äylä-* “acımak” (Coşkun, 2000: 243), *bayan eyle-* “beyan eylemek”, *hezir eyle-* “hazırlamak”, *kaşemyad eyle-* “yemin etmek”, *şat eyle-* “şad eylemek, mutlu etmek”, *yad eyle-* “yad eylemek”, *zar eyle-* “ağlatmak” (Öztürk, 1997: 98) *mârhâmât äylä-* “merhamet eylemek” (Öztürk, 1997: 98), *sârâfrâz äylä-* “itibar etmek, saygı göstermek” (Öztürk, 1997: 98), *şâfkât äylä-* “şefkat eylemek” (Öztürk, 1997: 98).

Kuzey-Batı lehçelerinden Kazak Türkçesinde de *eyle-* fiilinin yaşadığı görülmektedir: *iylev* 1. “deriyi tabaklamak” 2. “hamur yoğurmak” *erkimdi zaman süyremek, zamandı, kay can biylemek, zamanga zaman küylemek, zaman onu iylemek* “herkesi zaman sürükler, zamana hangi can hükmeder, zamana zaman eklemek, yine eklenen zamanı yoğuran zamandır” 3. “çamur ve benzerlerini karıştırmak” 4. “ezmek, öğütmek” 5. “darmadağın etmek” (Oraltay, 1984: 120).

Tuvaca sözlüklerde ise *edile-* “kullanmak, yararlanmak” (Ölmez, 2007: 151) *edileer* “faydalanmak, yararlanmak” *edilel* “yararlanma, faydalanma” (Arıkoğlu, 2003: 39) madde başları yer almaktadır.

Fiilin “tabaklamak” anlamıyla, Türk dilinin tarihî lehçelerinden olan Kıpçak Türkçesinden itibaren, Türkiye Türkçesinde ve bazı çağdaş lehçelerde yaşadığı ayrıca Karahanlı Türkçesindeki “menfaati için kullanmak, yararlanmak” manasıyla Tuvacada hâlâ kullanıldığı görülmektedir.

SONUÇ

Eyle- fiilinin *edle-* şekli ile 10. yüzyıla ait olduğu düşünölen *Altun Yaruk*’ta ve diğer Uygur harfli metinlerde yer aldığı görülmektedir. Anlam çerçevesi Karahanlı Türkçesinde genişleyen *edle-*, bu dönemde sadece esas fiil olarak kullanılmış; yardımcı fiil olarak ilk kez *Kışaşü’l-Enbiyâ*’da kullanıldığı tespit edilmiştir. Esas fiil olarak kullanımı Eski Anadolu Türkçesi döneminde devam etmişse de *eyle-* özellikle yardımcı fiil olarak bu dönemde yaygın olarak kullanılmıştır. Kullanımı daha sonraki dönemlerde azalmış olan fiilin Türkiye Türkçesinde pek kullanılmadığı, sadece bazı eskimiş şekillerde ve halk ağzında yaşadığı, bu fiille yeni birleşiklerin kurulmadığı görülmektedir. Yerine *et-* yardımcı fiili tercih edilen *eyle-*, kimi çağdaş lehçelerde mevcudiyetini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTAYLI, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü* I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ARAT Reşit Rahmeti (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü’l-Hakayık*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT Reşit Rahmeti (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT Reşit Rahmeti (1959). *Kutadgu Bilig II Tercüme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ARAT Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*, (indeksi neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ARIKOĞLU, Ekrem, Klara KUULAR (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATA, Aysu (1997). *Nâsirü’l-dîn bin Burhânü’l-dîn Rabgüzî Qıtaçü’l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) Giriş - Metin - Dizin I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAYATLI, Hidayet Kemal (1996). *Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BİLGİN, Azmi (1996). *Nazmü’l-Hilâfiyyat Tercümesi (Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BOROVKOV, A. K. (2002). *Orta Asya’da Bulunmuş Kur’an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII Yüzyıllar)*, çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931). *Abû Hayyan Kitâb al-İdrâk li-Lisân al-Atrâk*, İstanbul: Evkaf Matbaası.

- CANPOLAT, Mustafa (1995). *Ali Şir Nevayî Lisânü'ş-Şayr*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, Sir Gerard, (1972). *An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- COŞKUN, Volkan (2000). *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇAGATAY, Saadet Ş (1945). *Altun Yaruk tan İki Parça*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografiya Fakültesi Yayınları.
- DEMİREL, Mustafa (2004). *Kemâl Paşa-zâde (Şemse'd-din Awmed bin Süleymân) Yusüf u Zelîxâ (Süleymaniye Lala İsmâil Efendi 621), Transcription and Facsimile*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- DENY, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, tercüme: Ali Ulvi Elöve, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Derleme Sözlüğü: TÜRK DİL KURUMU (1993). *Türkiyede Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, II, V, VI, IX, X, XII, 2. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1991). *Mes'ûd bin Awmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme – Metin – Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- GABAİN, Annemarie Von, “Türkçede Fiil Birleşmeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1953*, s. 16-28.
- ECKMANN, Janos (1988). *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaç, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay.
- ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic word formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Turcologica: 7, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- ERGİN, Muharrem (1958). *Dede Korkut Kitabı I Giriş – Metin – Faksimile, II İndeks-Gramer* (1963) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGIN, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi*, 20. baskı, İstanbul: Bayrak Basım / Yayımlar / Tanıtım.
- ERASLAN, Kemal (2000). *Hüseyn-i Baykara Divânından Seçmeler*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERSOYLU, Halil (1996). *Kız Destanı Hazâ Wikâyet-i Qız ma'a Cühüd*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GABAIN, Annemarie von (1954). *Türkische Turfan-Texte VIII Texte in Brähmîschrift*, Berlin: Akademie Verlag.
- GABAIN, A. Von, (1959). *Türkische Turfantexte X*, Berlin: Akademie Verlag.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GÜNŞEN, Ahmet (2004). *İpsalalı Ebu'l-Hayr Mevlid (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- KAÇALİN, Mustafa S. (2006a). *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, İstanbul: Kitabevi.
- KAÇALİN, Mustafa S. (2006). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkut'un Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.
- KAPLAN, Mahmut, Şirvan KALSIN, “Germiyanlı Yetimî ve ‘İbret-Nâmesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2 Winter 2009, s. 672-689.
- KARAHAN, Leyla (1994). *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989). *Seyf-i Sarâyî Gülîstan Tercümesi (Kitâb Gülîstan bi't-Türkî)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kâşgarlı: KAŞGARLI Mahmud (1990), *Divânü Lûgati't-Türk*, Tıpkıbasım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAYA, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş Metin ve Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAYA, Önal (1996). *‘Âli Şir Nevâyî Fevâidül Kiber*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KB Fergana: Yusuf Has Hacıp (1942). *Kutadgu Bilig*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KB Viyana: Yusuf Has Hacıp (1942). *Kutadgu Bilig*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NECİP, Emir Necipoviç (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, çev. İklil Kurban, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÜLTÜRAL, Zuhâl, Latîf BEYRELİ (1999). *Şerîfnin Şehnâme Çevirisi*, I-IV, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MÜLLER, F. W. K., A. Von GABAİN (1946). *Uygurca Üç Hikaye*, çev. S. Himran, İbrahim İstanbul: Horoz Basımevi.
- ORALTAY, Hasan, Nuri YÜCE, Saadet PINAR (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul Türk Dünyası Araştırmaları Yayını.
- ÖLMEZ, Mehmet (2007). *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen / Tuvacanın Sözyarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denklikleriyle*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- ÖZÇELİK, Saadetin (2005). *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*, Ankara: Gazi Kitabevi.

- ÖZKAN, Abdurrahman (2009). *Mewekkü'l-İlim ve'l-Ulemâ Giriş- İnceleme- Metin- Dizinler – Tıpkıbasım*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- ÖZMEN, Mehmet (2001). *Ahmed-i Dâ'î Divanı Metin-Gramer-Tıpkıbasım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZSOY, Bekir Sami (2004). *Dede Korkut Kitabı*, Manisa: Dizgi Ofset.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (1994). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- ÖZYETGİN, Melek (2001). *Ebü Wayyân Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Ankara: Köksav.
- RÖHRBORN, Von Klaus (1994). *Uigurisches Wörterbuch Sprachmaterial Der Vorislamischen Türkischen Texte Aus Zentralasien*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- SAĞOL, Gülden (1993). *An Inter-linear Translation of The Qur'an Into Khwarazm Turkish: Introduction and Text I*, Sources of Oriental Languages and Literatures 21, Turkish Sources XIX, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- SAĞOL, Gülden (1995). *An Inter-linear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish: Glossary II*, Sources of Oriental Languages and Literatures 26, Turkish Sources GGIII, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- SCHMİEDE, H. Achmed (2000). "D" "Kitab-ı Dedem Korkut" *Destanlarının Dresden Nüshası*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tarama Sözlüğü: TÜRK DİL KURUMU (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanımlarıyla Tarama Sözlüğü*, I-VI, 2. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TARANCI, Cahit Sıtkı (1974). *Otuz Beş Yaş*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- TAŞ, İbrahim (2008). *Yusuf ve Zeliha*, İstanbul: Mehmet Ölmez.
- TEKİN, Şinasi (1987). "Altun Yaruk'un 20. Bölümü: İlgiler Qanlarının Köni Törüsün Aymak (=Rājaśāstra)", *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 11, s. 133-199.
- TEKİN, Şinasi, (1960). *Maytrisimit Burkancların Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İbtidâi Bir Dram Uygurca Metinler: II*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- TEKİN, Talat, Mehmet ÖLMEZ, Emine CEYLAN, Zuhâl ÖLMEZ, Süer EKER (1995). *Türkmence Türkçe Sözlük*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara: Simurg Yayınları.
- TEZCAN, Semih (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar İnceleme*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TIETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, C 1, A-E, İstanbul: Simurg Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer - Metin - Sözlük*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1976). *Muhammed Bin Hamza XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır-Arası Kur'an Tercümesi I (Giriş ve Metin) – II (Sözlük)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- TOPARLI, Recep (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fil-Lügati-Türkiyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOPARLI, Recep, Sadi ÇÖGENLİ, Nevzat H. YANIK (1999). *El-Kavânîni'l-Külliye Li-Zabti'l- Lügati't-Türkiyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÖREN, Hatice (2001). *Ali Şîr Nevâyî Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRK DİL KURUMU (1942). *Kutadgu Biliğ Tıpkıbasım II Fergana Nüshası*, İstanbul: Alâeddin Kırâl Basımevi.
- ZIEME, Peter (1986). "Mängi Bolzun! Ein Weiterer Neujahrssegen" *Türk Kültürü Araştırmaları Dr. Emel Esin'e Armağan*, S. 24/1, s. 131-139.